

Універсалізм

у політиці й філософії як раціоналізація рабства

(Психоаналітичний нарис)

В.П. Проф. Остапові Гамерському
присвячує Автор

„Українці, які служили царям в цих походах (1877 р. М. Г.) робили діло для свого часу нормальне і національне“. Тут яскраво виступає в цілї „красі“ психольогія не члена нації-пана, що уважає своїм лиш те, що вона зробила сама, лише психольогія члена суспільности і то безправної, „общества“, який мусить те уважати за своє, що для нього робити стороння сила; якого функції обмежені функціями споживача і продуцента, чужого шляхетнішого завдання організації влади і її виконання“.

Дмитро Донцов.

„Przezacni państwo! Rzecz to dowiedziona nietylko dla lisich osób; zawsze zbyt kwaśne będą winogrona te, których dostać nie sposób...“

O r-O t.

Наша особова суть, наше „я“ має непереможні стремління до „саморозв'язання“, до всесторонньої експанзії. Гони, як функції нашої суті, прямують до вдоволення себе, до розв'язання. Але перша, прадавня суть громадської організації є силою гамуючою всі природні підставові „первородні“ стремління одиниці „я“ одиниці і „я“ громади у вічному конфлікті, у стані взаїмного приноровлювання. Більш життєздатним, гнучким, більш енергетичним, активним є „я“ особове. „Я“ громади — пасивне. Суть одиниці хоче вибристи з конфлікту з гальмуючою силою громадської організації. Функціонально ця тенденція має подвійний характер: приноровити „я“ до суспільних обставин і поможности знищити гальмуючі тенденції тих обставин. І гнучкість особового „я“, і його боротьба з „я“ громади — має за ціль уможливити існування одиниці в громаді. До цьогож є пристосований устрій нашої душі, що в конфлікті особового „я“ з „я“ громадним — створює особливу психічну ситуацію: яка дає можність побіди, особливо теж певного роду „компромісу“. Цей компроміс полягає головно на „фальшивій“ інтерпретації умовин існування і суті громадської організа-

ції. Інтерпретації довершує особна функція, що має на службі цілий складний психічний механізм. Ту функцію назву фантазією, мріями. Явні мрії отже є цим середником, що лагодить конфлікт. На мріях оперте наше життя і наша інтерпретація його. Розвиток людини — це звільнення себе від мрій, від консеквенцій неприродного розв'язання своїх конфліктів з оточенням, одним словом самопізнання. Лиш через самопізнання увільнимся від всього, що гальмує наші енергії від уразів, здушень і мрій, від фальшивої інтерпретації дійсності й нашої в ній ролі. Самопізнанняж дасть нам змогу зайняти раціональне привиде, нормальне становище супроти явищ громаднього життя, супроти суті його організації, дасть змогу нормальної реакції на обяви тогож життя та вплив на його розвій. Самопізнання в цім розумінні довершити можна лиш при помочі аналізу наших психічних станів, аналізу механізмів нашої душі та способу її реакції; що дасть змогу визволити багато загальмованих енергій нашої суті.

Психоаналіза¹⁾ як наука (коли її так розуміти) не є так молода як здавалосяби. Її повстання треба датувати не Фройдом ані повстанням експериментальної психології, теорій Руссо чи Льюка, а від хвилини в якій людина відчула в собі внутрішній світ — душу; від хвилини, в якій відчула гальмуючу силу оточення, тяжкість „дочасного життя“, коли почала тужити за „визволенням“, задумуватися над суттю особовости. Психоаналіза в цім розумінні це самопізнання, яке пропагував Сократ, старинні мудрці, філософи середньовіччя, та нинішня наука — бож до чогож прямують усі гуманістичні науки з новітніми методами: досвідом, експериментом, обсервацією, маючи за собою століття зусиль.

I

Сьогодні вже ніхто не піддає під сумнів правди, що рушієм людського життя, причиною всякої активности людини є інстинкти-гони. Чи ці інстинкти, що гонять нашу життєву енергію в різних напрямках, є частинами одного головного гону, чи вони зовсім особні не лише функціонально, але й суттєво, — це нас тут не займає, нас обходить лиш факт. Мек Дугаль інстинктами називає вроджені стремління до активности, діяння і в певний означений спосіб відчування. Ці стремління є дідичні й питомі кожному гатункові звірят. Коли стремління ізза якихось причин не може бути заспокоєне коли воно на дорозі свого задоволення здибує перешкоду, людина дізнає вражіння неприємности, незадоволення. Навпаки, заспокоєння стремління спричинює приємні почування. Коли інстинкт не може бути заспокоєний безпосередно, то шукає собі задоволення посередного. Цим „неправдивим“, посередним способом вдоволення незаспокоєння стремлінь — є явна мрія, по-

¹⁾ Про само слово „психоаналіза“ див.: Cøster, Psychoanaliza (шук. у вступі).

части сонне марево. Це наступає в разі здушення якогось бажання, „випертя“ його зі свідомости. Людські бажання є відповідником стремління. Неможливість здійснення бажання спричинює здушення, випертя зі свідомости, забуття самого бажання.

Мого товариша відвідав представник одної з книгарень. Товариш поглядав списки книжок та ціни. Найбільшим його бажанням було купити Словник Грінченка. Охота була велика, та не було грошей. Якийсь час усе думав де б їх роздобути, але це показалося нездійсниме. Через якийсь час він перестав старатися про гроші, тай „забув“ про словник. Як я часом питав його про це, махав лиш рукою: „за дорога річ“. По якимсь часі оповідає, що снилось йому, ніби він десь роздобув словник та на диво він видався йому не таким як думав. Мала форма, подертий, так, що не варто було навіть поставити його між порядними книжками.

В цім наглядний механізм нашої психіки, що старається сонною мрією заспокоїти наше нездійсниме хотіння. Згадка про словник все лучилась йому з неприємним почуванням, тому й „забув“ про нього, про своє бажання – „випер“ його зі свідомости. Щоби дістатися до неї знову — на це був лиш один шлях: сонне марево. На погляд простий механізм, та в суті річі цей процес складніший. Забути, перестати хотіти словника, коли раз його забажалось було тяжко. Мусить бути ще оправдання, якась причина, ізза якої словник так вартісний для нього, тратить вартість. Аргументи „мені його не треба, задорога річ“ і пр. задовольняли лише частинно. „Цілковитого“ оправдання довершує марево. В суті річі самій людині хотілося, щоби з цим словником щось сталося, щоби він не мав такої потягаючої сили. В цім випадку сонне марево привело до „дискредитації“ словника; воно унагляднило йому його маловартість, безпідставність великого бажання його роздобути.

Це одначе не усунуло фактично самого бажання, лиш знову відновило у свідомости, лише інакше. Й от, по якимсь часі приходить товариш та ні-відси, ні-відти зачинає нарікати на москвофільство українофілів, на київську Громаду, та на те, що „наші дідугани“ видали словар українсько-московський і т.п.¹⁾ Чомуж не зібрали самих українських слів і не пояснили їх по українському?“ і пр. На мою оборону Київської Громади, на те, що українсько-московський словник ще не москвофільство, як не англофільство українсько-англійський, накидається на мене з ріжними „епітетами“.

¹⁾ В цім часі товариш дістав „Спомини“ Е. Чикаленка. Прочитав там про генезу згаданого словника, про тодішні відносини на Україні та став національної свідомости. Це дало можливість „дискредитації“ словника та багато аргументів „проти нього“.

Відкиж раптом у нього взялася така ненависть до словника, про який говорив перше, що як його купить, то буде вчитися російської мови, а як я сказав йому, що не треба нам її знати, говорив, що „все добре знати...“

В цім факті стрічаємося уже з явною мрією. Товариш „вмовив“ в себе, що словник, це не осяг української культури, а її ганьба. Ясно, що ненавидить його тепер так, що це виключує всяку охоту роздобути його. Завважимо тут одну зі сторін цього душевного механізму, який однаковий при всіх подібних мріях і здушених бажаннях. Невдоволення ізза несповненого бажання, замість перенестись на причину невідрадных матеріальних умовин, що не дозволили йому купити книжку, переноситься на саму книжку. Таке неприродне перенесення слідне у всіх подібних душевних станах. Можливо, що це діється тому, що людина цього типу, людина „лінії меншого опору“. Та до цього ще вернемося. Я задержався довше на цьому факті, бо ним хотів вияснити процес т. зв. раціоналізації.

Кожний з нас з певністю завважив по „найстрашнішим“ своїм сні, безпосередно ще в сні перед пробудженням, по реалізації сонного марева деяку душевну полегшу й якась цікаве вдоволення, якого слід ще на хвилину лишається по пробудженні. Так сонне марево є відповідником якихсь невиладованих сил душі — воно ніби їх виладовувало — тим спричинило цю полегшу й вдоволення. Сонне марево є отже сповненням бажання. Таке безпосередне заспокоєння є можливе лиш у соннім мареві або в явних мріях у дітей, в яких ще нерозвинуте почуття дійсности, в яких ще нерозділені два світи — реальний й ідеальний світ мрій. У тих, в яких світ мрій розділений від реального, в явних мріях це нездійснимо. Сам факт громадського життя, робить те, що нема людей вільних від несповнених бажань та здушених інстинктів. Через те нема й людей без явних мрій, одинокого посереднього, ненатурального способу заспокоєння нездійсненого в реальнім світі бажання.

Між цєю стороною людської психіки (що бажає заспокоєння гону-приємности) і другою (що оцінює дійсність) — виринає конфлікт, суперечність. Бажання не хоче вирвати з душі частини її сути, а „здоровий розум“ (інтелект) також не годиться на заспокоєння нереального бажання мрією; не голиться навіть на само бажання, „неморальне“ або неможливе в даній ситуації. Виходом нормальним розв'язання ситуації є сублімація, — ушляхетнення неморального гону, заступлення одної чинности (низької) другою (шляхетнішою, вищою). В іншому випадку інтелект змушений ділати так, як каже гін й шукати виходу, що уможлививби надалі існування мрії.

Г. Г. Грін¹⁾ подає три можливі виходи з подібної ситуації: 1) прийняття за факт реальності, дійсного стану, а відкинення мрії; 2) раціоналізація мрії-уровня; 3) прийняття мрії, а відкинення дійсності.

Як перший вихід є доказом ідеального здоров'я, так третій рівняється божевільності, ненормальності. Найцікавішим одначе й найчастішим є другий — раціоналізація.

Пригадаймо собі, в який спосіб вибрала з подібної ситуації згадана вище людина. Скермування люті на причину, ізза якої вона знаходиться в такій матеріяльній ситуації, боротьба з тими умовами, що не дали заспокоїти йому бажання, було б виходом нормальним. Одначе у тої людини чуттєва сторінка — гнів, перейшов на невластивий предмет, нічого невинний, предмет, що викликав бажання. Гін змусив інтелект шукати виходу: причини, яка уможливила б свідоме відкинення бажання. В цей спосіб повстав певний рід урочення (про маловартість словника), з мозольної праці ratio (в напрямі шукання „контраргументів“ проти звабливих прикмет словника). Повстало зраціоналізоване урочення про „ганебність“ словника, зраціоналізована мрія. Її аргументовалося ненавистю до гнобителів нації, коли найшлася певна зв'язь між словником а головним аргументом (українсько-московський...), фундаментом мрії. Тої зв'язи не дошукувалася людина в нормальній ситуації й не переносила б афективного моменту з одної річі на другу на підставі зовнішньої відносності подібності. Слід підчеркнути, що цей механізм лучення і зеднування річей, що нічого спільного з собою не мають крім зовнішньої, ніколи суттєвої, фактичної, залежності подібності, часом випадкової часової стрічності, — є одним з важніших в цілому механізмі раціоналізації й слідний у всіх майже можливих формах цього явища. Це примітивне уподібнювання та суттєве лучення річей, що крім якоїсь зовнішньої подібності не мають з собою нічого спільного, це одна з найхарактеристичніших сторін явищ, про які тут говорю. Їх назву універсалізмом. Ця зовнішня діалектична подібність „москаль“ й „українсько-московський“ дала можливість перенесення афективного моменту з „москаль“ на „московський“, дала можливість згоди, апробати тої психічної сторінки, що зветься почуттям дійсності.

В цім прикладі вже пізнаємо, яку велику енергетичну силу має гін та яке велике напруження створює в душі його незаспокоєння. Це напруження здібне рушити всі сили й досвід та комбінаційні здібності інтелекту, щоби вийти з невідрадного конфлікту з почуттям дійсності.

¹⁾ G. H. Green, Psychoanaliza w szkole, стр. 35.

Я вже сказав, що не тут місце на питання чи інстинкти це зовсім автономні в своїй суті тенденції чи є частинами якоїсь одної великої тенденції-гону життя, чи сексуального, (Фройд), розуміючи його широко. Мек Дугаль розрізняє дві категорії підставових інстинктів, давних по своїй чуттєвій тенденції і менш наглядних по тенденції емоціональній. До першої категорії зачисляє т. зв. гін „показання свого „я“ — поставлення себе“¹⁾. Я назвавби його в широкім значінні амбіціональним гоном чести, гонору, панування, щоби по можности унагляднити його функціональну сторону.

Яку велику вагу цей гін має в життю людини, вистарчить переглянути всі свої тайні амбіції, аспірації, зчислити, скільки дівчат мріє, щоби стати фільмовою артисткою, приглянутися, з яким вдоволенням діти знущаються — „панують“ — над звірятами, приглянутись одному такому „опанованому“ котові чи іншій річи, зважити довершення й промахи людей, гонених амбіцією володіння — людей, що творять історію. Це функціонально один з найбогатших і потужніших гонів.

На цім місці обходитиме нас найбільше, крім інших, „амбіція“, яку я назвавби амбіцією національно-„расовою“. Бо в її функціональну ділянку, в підстави її чуттєвого комплексу входить усе, що торкається людини з причини її приналежності до якоїсь нації і раси (кляси, стану і т.п.). Нема людини, яка родиласяб поза нацією. Кожна вже перед уродженням входить в обсяг якоїсь нації, як природного організму, який викристалізувало з себе громадне життя людей. В обсяг тої нації входить уже хочби фактом дідичности питомностей цього відламу людського роду, що їх виплекала дана земля, її природа, расовий склад даної людської групи й само співжиття-культура. Чи амбіціональний гін „національно-расовий“ є уродженням чи природним гоном, на це відповіли спартанці під Термопіями, ірляндці, німці в часах Наполеона, Жанна д'Арк, французи й бельгійці в світовій війні, казали наші князі й козаки, сказали й ми під Крутами й у Базарі. Смішно здаваласяб дискусія на цю тему тепер по світовій війні, по досвіді „безнаціональної“ большевицької імперії. Знайшлися одначе й такі, що не то що квестіонують, але заперечують цей факт. У цьому напрямі хочу по змозі заналізувати їхні аргументи та психічні мотиви, що склонили їх до синтези рас, народів а з тим і понять моральних та політично-фільософічних. В сіляку спробу якоїсь інтернаціональності культурно-цивілізаційної чи політичної та взагалі спробу узагальнювання й лучення елементів — по примітивнім законі зовнішньої стрічності, — які не мають з собою сут-

¹⁾ Mc Dougall, Ps. chologia grupy. (див. „Teorja instynktów i uczuć“ M. Dougalla“).

тево нічого спільного, називаю власне універсалізмом.

Велика частина усіх зусиль народів полягає лиш на ім-понуванні одні другим. Згадати прим. лише спір про „расу“ Коперника й багато подібних фактів та суперництво в ділянці спорту (в мирних часах). Годі інакше зрозуміти сьогоднішню психозу „спортоманії“, міжнародних „змагань“ та їхнього фінансування. Не говорю вже про фреквенцію пуб-лики на подібних змаганнях. Богато значіння мають вони для виладування певної форми сексуальної енергії видців, на що натякає П. Ваше в цікавій своїй праці¹⁾ та для виладування енергії боротьби при помочі явної мрії через ідентифікацію видців з грачами, що дуже легке в юрбі, та що дозволяє всім брати „активну“ участь у змаганнях²⁾. Дивним є одначе спосіб пропаганди, аргументи за „спортом“, що з грецьким натураль-ним спортом має тільки стрічності, що гордий грек старини з нинішнім готентотом, тому що всі вони двоножні.

III

Коли глянемо на історію, старинну чи новітню, побачимо, що повстання нації ніколи й ніде не довершилося зліпленням, підбоек збройним чи цивілізаційним двох чи більше відрубних свідомих своєї національної окремішности етнічних груп, а лиш злиттям з свідомою, активною нацією — племінних еле-ментів, несвідомих ще своєї відрубности національної. Це так, як у фізичнім світі два однаково наелектризовані позитиви відпихаються й ніхто цього закону поза сном не знесе й не змінить.

В сторії розвитку народів найдемо два періоди: спершу скрайний націоналізм, опісля універсалізм. Спершу — „шові-нізм“, погорда для нерасових, для „барбарос“, диких, негідних імени людини; потім — любов й теоретичне, льогікою виснуте „признання людських прав і назви людини „варварам“, любови до абстракційної „гуманітас“; цей перехід помічається у тихже бувших панів ситуації, панів у своїй хаті, яких доля зробила невольниками. Горді й „вузкі шовіністи“ греки спершу не знали жадної „гуманітас“, крім блаженних греків, але коли опинилися в неволі Риму, коли колишний варвар став паном у їхній хаті і заімпонував їм силою, як вони колись своїм гельотам і пер-йойкам та варварам, для яких чесний грек не мав нічого крім погорди — тоді оті греки, ставши рабами, нагло стають при-хильниками „гуманітас“а“, оправдують раціоналізують!). поняття абстрактного вселюдства, міжнародности, космополі-тизму: універсалізму.

Само слово „гуманітас“, говорить В. Єрузалем, вийшло вперше від грецького філософа, що перебував на

¹⁾ Dr. Piotr Vachet, Niepokój płciowy, стр. 85, 97.

²⁾ G. H. Green, Psychoan. w szkole, стр. 50.

дворі римського патриція¹). Гордий грек не міг чейже терпіти свого становища, бути „шанованим“ тим рабом, якого колись ставив нище людини. Без раціоналізації, оправдання свого становища не міг задержати почуття вищості хочби культурної.

Гордий римлянин знову не міг терпіти своєї нищості культурної, не міг зносити щоби грек-раб імпонував йому знанням, тоном і т. д. Тим пояснюється грецька мода в Римі, наслідування всього що грецьке — в цім головна підбоеква сила вищої цивілізації та її вплив на нижчі народи. „Грецькі філософи вчили людство гуманітаризму, пошанування сути людини без огляду на її стан і походження, мірення вартости одиниці її духовими здібностями, вносили загальнолюдські первні до молодих націй, що перевищували їх простотою обичаїв і мужністю в зброї, але покорювались перед буйністю вирафінованої грецької культури“²). В Римі власне спостерігаємо цей процес прийняття вищої чужої культури, звичаїв, чужого способу думання. За більш культурного уважається того, що найдалі відбрив від своєї рідної культури...

„Щойно в новітніх часах прийде реакція проти таких течій та стремління оперти загальну культуру на рідних первнях“ — стверджує С. Кот. І не помогли накликуння розсудних горожан римської імперії. Мода перемогла й грецька культура хоч поверховно, але запанувала в Римі; прийнявся новий рабський-універсалістичний грецький світогляд; бо мав догідне психічне підложжа, завдяки цивілізаційно-культурній нижчости римлянина перед греком. Тоді гордий римлянин почав і собі чванитися, що „*homo sum, humani nil a me alienum puto*...“

Лиш почуттям цивілізаційної нижчости дасться вияснити всяка психоза моди: прим. французької по часах Людовика XIV чи Наполеона I. Так само тільки неможністю для Сходу дорівняти Заходві пояснюється ненависть європейського Сходу до „згнилого Заходу“, оті всі „велитенські“ змагання: обтинання халатів і борід Петром Великим, „пятілетки“, „ін-

¹) Мав це мабуть бути Панетій (180—190 пр. Хр.), стоїк з Родоса. Славнозвісне „поступове“ сказання, що обіймало в собі сенс тодішнього, витвореного грецькими філософами на службі римських панів, світогляду мав висказати Терентій: „*Homo sum, humani nil a me alienum puto*...“

Ширше про еволюцію понять у стариннім світі по війнах пельденських та про новий світогляд, що був вислідом мозольної праці греків в ролі „шанованих“ рзбів чит.: Prof. D. Wilhelm Jeruzalem, *Wstęp do filozofji* (часть Socjologja i filozofja dziejów).

В ділянці виховання рівнобіжно доконується подібна еволюція в переверненні понять про виховання й освіти нищих верств народу. Див.: Stanisław Kot, *Historja wychowania* (Епоха геленізму).

²) St Kot, *Dzieje wychowania*, стр. 29 і слід. (підчеркнення мої).

дустріалізації“, „трактори, авта, радіо, електрика для села“¹⁾ і пр. „Цивілізація зіла Рим старий, зість і згнилий Захід“ — потішається раб.

Віра в сполуку з Божеством, Абсолютом (невіра в Бога), деб людина увільнилася від примусу життєвих турбот, теж мусить мати в собі щось з моменту здушення волі, з бажань неможливих до здійснення на землі, з моменту незаспокоєного гону володіння, з амбіціональної урази з приводу мусу комусь підлягати. Відси мрії-віра людини в свою ідентичність з Абсолютом; віра в те, що душа є частиною Абсолюту, чи хочби походить з нього. „Бог вдунув душу в Адама“ — миж є частиною Найвищого. „Нескінчено мала душа людини є тим самим, що нескінчено велика душа всесвіта — мале особисте „я“ є ідентичне з великим „я“ всесвіту“. Момент раціоналізації мрій на тлі почуття своєї мізерности, малости, рабськости — якраз і бачимо в зуніверсалізованні, в ідентифікації себе з Абсолютом, що находити висказ в пантеїзмі. У кожній мрії теорії раціоналізація це головна її свідома частина, головна праця інтелекту, гоненого до того несвідомими силами. Ту працю сповнює він геніяльно. Незамітно вириває з цієї теорії сама явна мрія. Назву її моментом регабілітації несповнених бажань, отих відповідників несвідомих гонів.

Безвільність і природою душений гін панування зродила й буддизм. З почуття безсильности супрогив природи, обявленень трьох найбільших людських нещасть супроти яких людина безсильна: вбогости, недуги й смерти мав Будда віддатись роздумуванням над тим, що життя тому є терпінням, що люди мають стремління, „похоти“: тому треба всі „похоти“ поборювати і дійти до стану байдужности на розкіш та біль, до занику всякого чуття й самого існування — до нірвани.

Всякий пасивізм теоретичний і практичний це явище, що все товаришує теоріям-мріям, що їх коренем є почуття безсильности, особової рабськости. Нірвана, „згашення буття“, безвільність, — це нерозлучний відповідник рабськости. Тому то й не диво, що буддизм так поширений в Азії, де могутній простір та природа в корені здушують: інстинкт володіння, „охоту — радість життя“ і його відповідник, волевий активізм. Премудрий син полудневої чи середньої Азії потрапить цілий день пересидіти „кудки“, курячи люльку, або „баламкаючи“ ногами. Вільними від азійського пасивізму можуть бути лиш сини японських островів, де мареву гнету Азії не так відчувається.

Правдивий, невідродний син Азії зі своєю теорією (практикою не все як побачимо) може бути втіленням не лише

¹⁾ Один з „указів“ Леніна по приході большевиків до влади.

духа Азії, але всего, до чого лиш спосібна душа раба. Людина все достосовує себе до обставин у хвилині, коли вони здаються їй сильніші від неї. Зрозумів це Ганді коли говорив у „отвертому листі до англійців, що мешкають у Індії“: „Знаю що не відмовилиб ви нам чести, колиб ми зірвались до боротьби й могли вернути вам владу на полі бою. Але ви знаєте чудово, що ми безсильні, бо ви самі чейже відобрали нам здатність до боротьби. Тому неможливим для нас є зі зброєю в руці показати вам нашу мужність; чого одначе нам ви не могли зрабувати, це мужності нашої душі. Маю надію, що й цій формі відваги не відмовите пошани. Всіми зусиллями стараюся тепер розбудити в індійським народі цю мужність й душевний гарт, бо пропагована мною ідея „не-кооперації“ не є чейже нічим іншим як школою самопосвяти.“¹⁾ В почутті безсильности супроти обставин, людина звертається проти себе до самопосвяти, одначе таке відвернення енергії ззовні до середини мусить буги оправдане, зраціоналізоване й „логічне“. Як наглядна у цім визові Ганді амбіціональна ураза, образа людської гідности з приводу пониження, та зусилля до регабілітації. Свою зовнішню „активістичну“ безиль Ганді зраціоналізує аргументами, якими досі кожній індієць оправдував свою природжену малість чи соціяльну нижчість: релігією. Релігія Індії знаменито пристосована до індійської дійсности. Є вона теорією-мрією з усіми прикметами подібної теорії, що зраціоналізує людині її почуття рабства. І так св. книга „Ману“ каже, що сам Брама сотворив чотири касти людей і призначив одчим щастя (брамани), одним силу (кшатрії), одним богаство (ваїції), іншим погорду (судри). Там де розум не може найти оправдання ситуації, людина вт кає до мистики, надаючи мрії сили „слова божого“. І нема нічого легшого рабові, як оправдати своє становище божеським походженням оцього невідрадного, прикрого стану — надприроднім мусом. Ганді не хоче скасуваги касти, знаючи згори що це невадалосяб, оправдуючи своє становище тим, що ніби „касти не є оперті на засаді нерівности, і не йде тут про щось менше або більше вартісного...“ Не зносить старої релігії, бо свідомий що „індус по думці своєї релігії вірить у поновне втілення й мандрівку душ, знає добре, що природа, з неомильною певністю, пильнує удержання рівноваги, реінкарнуючи браміна, що постулав нечесно, в якійсь нижчій касті, а пересуваючи степеневу парія до касти брамінів...“ Одним словом природа виконує справедливність за нас, якщо ми безсильні її виконати. З оцею вірою в „природне право“ та в неминучість надприродної справедливости, в автоматизм у її виконанні, — стрінемося в кожнім майже подібнім явищі.

¹⁾ Підчеркнення мої.

Одною з найважливіших черт гандизму (як і інших споріднених йому „ізмів“) є оце перенесення афективного моменту (коли не можна заспокоїти стремління) на само стремління. Ціль нашого життя на думку Ганді не в тім щоби боротися з обставинами. „Ми на те прийшли на світ“ — говорить Ганді — „щоби боротись з його покусами („похотями“ М. Г.) і труднощами, щоби їх нарешті побороти. Хто не має досить сильної волі на те, щоби поступати в цей спосіб, той ніколи не буде на правду здоров“. Одним словом: визбутися „похотей“ дочасного життя, стремлінь, які він ненавидить тому, що не можна їх заспокоїти, замість ненавидіти невідрадли умовини. Це новий Будда, бо „подібно як Будда і він також бачив найстрашніші образи нужди на світі; а відколи їх побачив, не міг їх уже ніколи забути...“¹⁾.

Ганді, запитаний чи зробіть які виїмки в боротьбі з машинами, звирюється: „Згідно з мовою думкою я повинен власне відкинути всі машини, так як я бажавби відкинути це моє тіло, що стоїть на перешкоді висвободження моєї душі“. І це нещасне „тіло“, мусить жити й боротись за життя, це все є об'єктом ненависти людини цього типу. Як з одної сторони лють звертається на предмет Богові духа винний, так знову причина психічної урази стає (в тяжких случаях цієї недуги) об'єктом безмежної любови. І голосить Ганді „агімсу“ вирозумілість, любов до всього, а головню до ворогів. Англієця треба любити „бо його переконається любовю“ (сатяграга — сила правди); треба любити й не вбивати тигрів, їдовитих гадюк, не заживати медикаментів на знищення хворіб... І цей пасивізм супроти зла оправдується як щось вищого, гідного людини. При чім форма раціоналізації має форму універсалізму з мусу бути консеквентним, щоби почуття дійсности могло з тим погодитися.

І упевняє себе Ганді: „я перекований, що „агімса“ є без порівняння вища в д насильства. Більш по мужньому є прощати, як карати: прощення приносить честь борцеві, але в тім випадку означає воно самозапертя, коли той, що прощає має досить сили, щоби міг евентуально вимірити кару (себто й сили фізичної не бракує Індії М. Г.). Тому то вл сие прощати може сильніший слабшому. Сила не є вислідом фізичних прикмет але невгнутої волі“. Дуже гарно! От і вже Індії зрегабілізували свою приниженість, коли в своїй великій благородности й великодушности простили Англії всі кривди. Бо „прощати може лише сильніший“. „Індія ніколи не виборе собі свободи кулаком“, бо „призначення цього краю зовсім інше, як інших великих держав. Тому то Індія предистинована перебрати релігійну зверхність над цілим світом: не потребує вона жадної

¹⁾ Rene Fuellep-Müller, Lenin i Gandi, стр. 197.

зброї із сталі чи заліза, бо чейже досі боролась вона божеською зброєю". „Сильно вірю в те, що моїй вітчизні припала якась місія в цілїм світі. Як тількиби моя вітчизна пішла за наукою меча, тоді прийшлиби на мене година тяжких досвідів. Моя релігія не узнає жадних краєвих границь, а коли віра в мені дальше житиме, то переможе вона навіть любов до моєї вітчизни“. Для мене означає патріотизм це саме що людськість. Я є настільки патріотом, наскільки є людиною: по людському чую. Мій патріотизм зовсім не є експлозивний. В мойому погляді на життя нема місця на імперіялізм“. Своє терпіння раб усе зрегабілізує мрією про свою місію: Терплю тому, що тим сповнюю післанництво для цілого людства“ — каже раб. Месіянізм у тих випадках мусить бути універсалістичним, щоби можна було в нього повірити; мусить служити цілому людству як це робить Індія по рецепті Ганді.

Слід на цїм місці згадати про месіянізм польський доби поневолення, про Міцкевича, який був його найголовнішим виразником, Товяньського головного теоретика й містика філософа й ін. Згадую тут про це не тому, щоби ще одним фактом довести, що цього рода „месіянізми“ родяться у націй в часах політичного приниження, у суспільностей соціально принижених, які не бачать наразі виходу з поневолення й іншої надії на регабілітацію не мають крім сліпої, інтуїційної, містичної віри в неї. Доба месіянізму спеціально спрепарована з лібералізмом і демократизмом часів понаполеонських зродилась у Польщі, як реакція на невдалу спробу визволення зпід політичного ярма. Всі ці месіяністичні теорії-мрії в літературі й філософії, ідентифікація Польщі з Христом, що терпів за ціле людство (візія свящ. Петра в III. ч. „Дзядів“ Міцкевича); місія Польщі, що своїм терпінням мала відкупити людство з неволі зла, місія польської еміграції („Книги народу й путництва польского“ Міцкевича й „Ангелі“ Словацького), є раціоналізацією їх ролі поневолених політично, як і тодішньої безвиглядности у визвольних стремліннях, — подібнож як гандизм.

Яку силу має в душі загальмування життєвого гону й візія-мрія, яку творить у подібних випадках людина, а зраціоналізувавши повірює екстазивно, — слід пригадати оту безпохитну віру Ганді в свою місію, його самозапєртя, та про мандрівку Товяньського возом з Вільна на Захід, щоби серед польської еміграції голосити своє післанництво. Умовини психічні серед еміграції часово були для нього догідні, тож не диво, що частинно його віра прийнялась. Колиб був так уродився не в Європі а в Індії, бувби новим Буддою чи Ганді.

Визволення людини йде досі двома шляхами, що розбігаються взаїмно: імперіялізмом і нїрванізмом. Імперіялістична „метода“ малаб на меті опанувати життя — природу й душу, через пізнання її тайн і механізмів і здобути володіння над природою через

відкриття її прав і тайн. До цього зміряє, на цім зосереджені її стремління, людина, що відчула радість життя в борбі — вічному змаганні, видиранні природі й душі її тайн та брехливих симптомів — посуванні справи опанування життя людиною вперед. Інакше поступає людина, що не чує радості життя в довершуванні активним, а пасивним, людина, що почувалася немічна, знесилена в боротьбі з життям. — безсилна супроти його тяжкості. Людина ця не буде активною, — не буде старатися заспокоїти вимог своєї індивідуальності, щоби мати вдоволення й радість життя, а звернеться краще до тих вимог, до „похотей“, щоби їх здушити, занулювати, а ставши „без хотінь і стремлінь“ силою факту стане паном життя — визволиться зпід його тягару. Є така різниця між одною а другою, що перша приймає тягар життя нести, щоби його пізнати і скинути, а друга хоче сісти на нього, щоби на нім їхати. Перші це імперіялісти, другі нірваністи, що замикають очі, щоби не бачити тягару життя а з тим здається їм не будуть його відчувати. Перша дорога це проста, природна, — друга окружна в теорії і в розумінні, мусить іти через раціоналізацію. Вибір одної з тих доріг залежить вповні від обставин та конструкції психіки людини. Фактом є одначе, що людина, хоч у теорії й вибере другу дорогу, на ділі завертає з неї, коли побачить можливість звернення. І так „миролюбивий“ Ганді, хоч казує вбивати не то людину а й звірину, сам накликав індусів до вступання в ряди англійського війська в часі світової війни, коли Англія обіцяла автономію Індії. По заведених надіях знову вибрав другу дорогу: пасивізм — „замикання очей“.

(Кінець буде)

Дм. Донцов

Санчо-Панца в нашій дійсності*)

Тема Дон-Кіхота завжди була модна, тема Санча-Панци — менше. А вона варта уваги, особливо нашої.

Дуже скоро захоплюємося ми всім. В 1917 р. мріяли ми про завойовання Московщини, що над всіма «трьома Русями» Київ пануватиме. Тепер впадаємо в розпуку. Ляментує не один земляк: «який капітал життєвої енергії можемо мати ми, яких батьки живилися пісною бульбою й капустою... Ми нездатні до тривалої напруги фізичного й духового організму. Хочби сини наші й вро-

*) Зміненій і доповненій реферат, відчитаний у Львові, Стрию, Варшаві, Парижі і Шалеті.